

Loïs Eijgenraam

De vrijekleuterklas

Eijgenraam, Loïs

De vrijekleuterklas / Loïs Eijgenraam – Zeist: Christoffoor

ISBN 978 90 6038 768 9

NUR 854

Redactie: Femke Boshuisen

Eindredactie, layout en zetwerk: Jaap Verheij

Illustraties: Venus van Asperen en Annechien Wijnbergh

Omslagontwerp: Riesenkind

© 2016 Uitgeverij Christoffoor, Steniaweg 32, 3702 AG Zeist

www.christoffoor.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the publisher.

Inhoud

Inleiding	7
1 Geschiedenis van de vrijescholen	9
2 Uitgangspunten van het vrijeschoolkleuteronderwijs	18
3 Liefdevolle interesse hebben voor ieder kind	21
4 Echte ervaringen beleven	24
5 Hoe leren kleuters in een vrijekleuterklas?	28
6 Ritme	56
7 Spel en spelen	76
8 Betekenisvol werken	85
9 Kunstzinnige activiteiten	92
10 Meegaan met de tijd	102
11 De gemeenschap van kinderen, ouders, school en leerkrachten	105
Ter afsluiting	116
Nawoord	117
Literatuur	118

Inleiding

Als kind heb ik helaas niet op een vrijeschool gezeten.

Toen ik 12 jaar oud was, leerde ik door familie de vrijeschool kennen. Ergens diep van binnen wist ik: 'Dit wil ik ook!' Ik kocht mijn eerste boekje met 'vrijekleuterschool'-liedjes en -versjes. Als zestienjarige las ik voor het eerst werk van Rudolf Steiner, de grondlegger van de vrijeschoolpedagogiek en de antroposofie. Toen ik twintig jaar was werd ik gevraagd op een nog op te richten vrijeschool een kleuterklas te beginnen en daar ging voor mij een (andere) wereld open: jaarfeesten, ritme, ambachten, spel, spelen, natuur en natuurwezens, zintuigen, een geestelijke wereld die vele malen 'groter' bleek te zijn dan 'de hemel' waar ik mee opgegroeid was.

Ik mocht het geluk hebben zelf moeder te worden. Ik stopte met het werken in een vrijekleuterklas en wijdde mij aan het moederschap. Aan mijn eigen kinderen heb ik mogen ervaren wat de vrijekleuterklas en de vrijeschool in hun leven betekenden. Na jaren thuis te zijn geweest met en voor mijn eigen kinderen heb ik vanaf 1998 tot 2014 in Zutphen op een vrijeschool een kleuterklas mogen hebben. Vanuit deze jarenlange, rijke ervaringen is dit boek geschreven.

De vrijescholen groeien, in Nederland en wereldwijd.

Ik hoop dat dit boek zijn weg vindt naar alle ouders die zich oriënteren op een school voor hun kind.

Ik hoop ook dat dit boek pedagogen die niet op een vrijeschool werken zal inspireren om de uitgangspunten die in dit boek beschreven staan op hun eigen school vorm en inhoud te geven. De vrijeschoolpedagogiek wil immers bijdragen aan een wereldwijde culturele, maatschappelijke impuls. Deze wereldwijde pedagogische cultuurimpuls is voor het jonge kind van 0-7 jaar beschreven door de Internationale

organisatie voor vrijeschool pedagogiek, de IASWECE. (Internationale organisatie voor Waldorf/Steiner onderwijs voor het jonge kind). De uitgangspunten van de IASWECE vormen de hoofdstukken waarin de lezer wordt meegenomen in een kijkje in een vrijekleuterklas. Daar waar dit nodig is, is beschreven hoe het Nederlandse onderwijs vormgegeven wordt.

Voor de leesbaarheid van de tekst is gekozen voor 'kleuterleerkracht' in plaats van kleuterleidster en kleuterleider.

Het jonge kind wacht op ons om gezien, (h)erkend te worden in wie het is: een uniek wezen dat eerst door nabootsing, beweging en spel zich de wereld eigen maakt om daarna als een vrij en rijk mens de wereld in te gaan.

Spel en spelen is het binnengaan van de wereld van de kunst, de sociale kunst, die alleen geoefend en beoefend kan worden met het meest kostbare en kwetsbare dat de mens 'bezit', zijn lichaam.*

* Triskel Apeldoorn, opleidingscentrum voor spel en beweging.

1 Geschiedenis van de vrijescholen

In Stuttgart, Duitsland, werd in 1919 de eerste vrijeschool (Waldorfschule) opgericht voor de kinderen van de fabrieksarbeiders van de Waldorf Astoria sigarettenfabriek. Deze school was voor kinderen vanaf zeven jaar. De eerste kleuterklas werd in 1923, ook in Stuttgart, door Elisabeth von Grunelius opgericht. In datzelfde jaar opende in Den Haag de eerste Nederlandse vrijeschool haar deuren.

Jarenlang waren er maar een paar vrijescholen in Nederland. In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw is de vrijeschoolbeweging in Nederland gaan groeien tot de ongeveer 74 basisscholen (onderbouwen genoemd) en 20 middelbare scholen (bovenbouwen) voor vrijeschoolonderwijs die er momenteel (2016) zijn. Deze middelbare scholen zijn of geheel zelfstandig of maken deel uit van een bestaande scholengemeenschap waar een afdeling 'vrijeschoolonderwijs' mogelijk is gemaakt.

Visie van de vrijescholen

Rudolf Steiner heeft een geesteswetenschap beschreven over de kennis en wijsheid over de mens die hij antroposofie heeft genoemd. Vanuit deze 'kennis en wijsheid' over de mens heeft Steiner een visie beschreven over de verschillende ontwikkelingsfasen van de mens, over onderwijs, gezondheid, landbouw, kunst en nog veel meer gebieden. De visie op de ontwikkeling van het kind en het onderwijs heeft Steiner in een leerplan beschreven. Dit leerplan is met leraren verder uitgewerkt en vormgegeven.

De kern en het uitgangspunt voor dit onderwijs wordt gevormd door de gedachte dat onderwijs gezondmakend moet zijn voor de kinderen die aan de school worden toevertrouwd. Gezondmakend? Zijn kinderen dan niet gezond? Gezond heeft in dit verband niet te maken

met ziek zijn of een etiketje opgeplakt krijgen waarmee een stoornis wordt aangeduid. Met gezondmakend opvoeden wordt bijvoorbeeld bedoeld dat opvoeding en onderwijs aansluiten bij de ontwikkelingsfasen van een kind. Het onderwijs wordt zo gegeven dat hoofd, hart en handen van de kinderen in een gezond evenwicht worden aangesproken. Gezondmakend onderwijs betekent ook dat de leerkracht zichzelf opvoedt en daardoor een voorbeeldfunctie voor de kinderen kan zijn.

De vrijeschoolpedagogiek is gebaseerd op de gedachte dat ieder kind met een unieke vraag dit leven wil leven en wil komen doen op aarde waartoe het is voorbestemd. Het motto van de vrijescholen luidt: ‘worden wie je bent’. Geen vat vullen maar een vuur ontsteken, opdat ieder kind in het eigen unieke zijn zichtbaar wordt. De vrijeschoolpedagogiek is gebaseerd op een visie op de mens die beschreven is in een mensbeeld.

Antroposofisch mensbeeld

Leraren op een vrijeschool werken vanuit het antroposofisch mensbeeld, een mensbeeld dat zich bezighoudt met de vraag: ‘wat is een mens?’.

Ieder mens heeft een lichaam. Een lichaam dat onder andere bestaat uit botten bestaat oftewel vaste substantie. Een lichaam dat met onze ogen is waar te nemen en te voelen. Na de dood blijft het fysieke lichaam als het omhulsel van de mens over.

Daarnaast heeft de mens een levenskrachten-, ether- of tijdslichaam. Dit lichaam verzorgt alle levensprocessen in de tijd. Het levenskrachtenlichaam draagt voor de mens de herinneringen en het geheugen. De mens heeft dit lichaam gemeen met de plantenwereld. Ook een plant verschijnt in de tijd: eerst het zaad, dan ontkiemen, groeien, blad vormen, bloeien, zaad krijgen. Dit zaad kan het zaad van de eenjarige klaproos zijn maar ook een eikel van een honderd jaar oude eik.

Het derde, eveneens niet zichtbare lichaam, wordt het astraallichaam genoemd. De mens heeft dit met de dieren gemeen. Het is het lichaam

dat gaat over onze wensen, driften, neigingen en een deel van ons gewoontelevens.

Het vierde, ook niet zichtbare lichaam, is ons (alledaagse) ik. Met dit ik schrijven wij onze eigen biografie. Dit ik is verbonden met een hoger ideaal, onze levensimpuls, ook wel ons hogere ik genoemd. Dit hogere ik werkt onbewust samen met ons alledaagse ik. Het hogere ik heeft zich voorgenomen dat de mens in dit aardeleven ervaringen op wil doen, wil leren om als mens een stap verder te komen in de ontwikkeling. Dit is de karma- en reïncarnatiegedachte die Rudolf Steiner heeft beschreven in diverse boeken zoals *Algemene menskunde*, *De opvoeding van het kind*, *Menskunde innerlijk vernieuwd*.

Op de vrijescholen wordt hiervan niets aan de kinderen verteld. Voor de leraren zijn de boeken die Rudolf Steiner geschreven heeft een bron om zelf te onderzoeken wat gezondmakend onderwijs inhoudt, wat ieder kind in een specifieke ontwikkelingsfase van de opvoeder en het onderwijs vraagt en wat de leerkracht in iedere fase zelf heeft te ontwikkelen zodat hij/zij een voorbeeld voor de kinderen kan zijn.

Zoals hierboven is beschreven, is het motto van de vrijescholen 'worden wie je bent'. Dit worden wie je bent is voor iedere opvoeder een ontdekkingsreis die alleen in vrijheid gegaan kan worden. De vrijeschoolpedagogiek en de antroposofie schrijven geen 'recepten' voor hoe les te geven of hoe met een specifiek kind om te gaan. Wat gevraagd wordt aan de leraren, is dat zij openstaan voor de ontwikkelings- of levensvraag die het kind aan de opvoeders stelt. Het openstaan door de leraren voor deze unieke vraag werd door Rudolf Steiner eveneens bedoeld met 'genezend onderwijs verzorgen': dat de leerkrachten zo onderwijs kunnen geven dat ieder kind uit de leer- en ontwikkelstof datgene kan oppakken wat het nu of later in de eigen biografie nodig heeft. Op deze manier met kinderen werken vraagt terughouding in oordelen, vraagt integriteit, reflectie op het voorbeeldgedrag dat de leerkracht geeft aan de kinderen, openstaan voor het wonder van iedere mens. De leraren oefenen dit door het kind waar te nemen,

waar te nemen en nog eens waar te nemen, zodat het kind iets van de eigen unieke biografie kan laten zien of niet.

Het ongeboren kind is alwetend. Het weet waar het vandaan komt en waar het naartoe gaat, waarom het hier is en wat het zal worden, wie zijn ouders zijn en geweest zijn. Het bezit alle mogelijke kennis. Op het moment van de geboorte krijgt het kind echter bezoek van een engel. Die legt zijn wijsvinger op de lipjes van het kind. Op slag is het alles vergeten en moet het van nul af aan beginnen. Dat is de reden waarom we dat kleine geultje tussen onze neus en lippen hebben.*

Vrij?

Het woord 'vrij' bij 'de vrijeschool' roept vaak misverstanden op. Vrij? Mogen kinderen op een vrijeschool zelf weten wat zij doen? Krijgen de kinderen daar geen grenzen? Is het daar vrijheid-blijheid?

Het woord 'vrij' heeft meerdere betekenissen. Een daarvan is dat van oorsprong de vrijescholen vrij wilden zijn van de door de overheid voorgeschreven onderwijsinhouden. De scholen wilden vrij zijn in het vormgeven van het onderwijs voor kinderen van alle gezindten (joods, rooms-katholiek, luthers enzovoort) en vrij zijn in het aannemen van de pedagogen. Dit betekende niet dat de vrijescholen op een eilandje in de maatschappij wilden staan. Rudolf Steiner wilde juist in dialoog met 'de wereld' zijn en daarnaast het onderwijs zo vormgeven dat de leraren zelf het onderwijs konden vormgeven waarvan zij meenden dat dit passend was voor dit kind of deze groep kinderen. Een van de grote opdrachten aan de leraren was om heel goed naar ieder kind te kijken en uiterst precies te zijn in het beschrijven van de waarneming: de kleur van de ogen, de teint, de vorm van de oren, hoe het kind loopt, de voeten afrolt, hoe 's morgens de handdruk bij de deur was geweest. Uit eigen ervaring weet ik dat deze oefening niet bedoeld is om te bepalen wie een kind het beste heeft waargenomen,

* Uit de joodse traditie.

maar om te proberen een kind in zijn diepste wezen te begrijpen. Het nauwkeurig en liefdevol waarnemen blijkt dan een heel grote oefening te zijn. Door zo te leren waarnemen, neemt het vermogen toe om aan te voelen wat een kind nodig heeft.

Dit oefenen van het waarnemen van de kinderen sluit aan bij een andere betekenis van het woord 'vrij'. Vrijescholen willen het onderwijs zo aanbieden dat ieder kind kan uitgroeien tot een mens die keuzes maakt vanuit een diep innerlijk weten, in verbondenheid met de wereld. Keuzes die het zelf kan maken vanuit vrijheid en niet vanuit maatschappelijk of economisch wenselijk gedrag. Keuzes die het maakt, passend bij dat wat een mens zich heeft voorgenomen in dit leven te willen gaan doen. Deze vrijheid is nooit egocentrisch maar dienend en verrijkend voor eenieder. Deze vrijheid sluit aan bij het motto van de vrijescholen, 'worden wie je bent'. Oftewel, in vrijheid worden wie jij je had voorgenomen te willen zijn.

Een laatste betekenis van het woord 'vrij' wil ik beschrijven aan de hand van de fysieke ontwikkeling van het kind van nul tot zeven jaar. Onder het kopje 'antroposofisch mensbeeld' is in het kort een beeld geschetst hoe vrijeschoolpedagogen naar de mens kijken. Het fysieke lichaam, het levenskrachtenlichaam, het astraallichaam en het ik zijn kort beschreven.

Voor dit boek gaan wij in op twee van de genoemde lichamen: het fysieke lichaam en het levenskrachten- of etherlichaam.

Het fysieke lichaam erft het kind van beide ouders bij de conceptie: stukjes erfelijkheid vanuit zowel de mannelijke als de vrouwelijke erfelijkheidsstroom. Uit beide wordt het lichaam 'geboetseerd' waarin dit ene unieke kind zich thuis wil gaan voelen. Veel van dit lichaam past goed bij het kind, maar niet alles voelt 'passend'. In de eerste zeven levensjaren is een kind druk bezig het lichaam dat het heeft geërfd om te werken tot een passend huis dat de rest van zijn leven het eigen thuis wordt. Voor dit omwerken heeft een kind kracht en energie nodig. Het heeft tijd en rust nodig om indrukken te verteren en tot keuzes

te komen: wat neem ik in mijzelf op en wat geef ik weer terug aan de wereld? Het heeft het eigen spel nodig om zichzelf al spelend te verbinden met het eigen lichaam, maar ook met de omringende wereld. Dit alles kan het kind doen als er liefde, rust, aandacht, goede gewoonten, eerbied, warmte, lichtheid en goede voorbeelden vanuit de omgeving aan het kind geschonken worden. De opvoeders schenken dit aan het kind. Dit geschenk geven zij vanuit hun eigen gezondheid, hun vitaliteit, hun voorbeeld, hun gewoontevorming, hun liefde en hun (innerlijke) rust. Deze kwaliteiten zijn (onder andere) verbonden met het levenskrachten- of etherlichaam. Dat is een reden waarom ouders en opvoeders van jonge kinderen aan het eind van de dag moe (kunnen) zijn. De kinderen van nul tot zeven jaar 'knabbelen' als het ware de hele dag aan de opvoeders en vragen: 'Geef mij een beetje rust, liefde, aandacht, gewoonte, ritme, vitaliteit en levenskracht, want daar groei ik van omdat ik het zelf nog te weinig heb. Ik ben zelf heel druk aan het werk om mijn eigen huis te (ver)bouwen. Bij dit verbouwen heb ik jullie voorbeeld en gezondheid nodig. De verbouwing is niet in één keer klaar. Als ik tweeënhalf of drie jaar ben dan zal ik jullie laten horen dat ik een verdieping af heb: ik zeg dan ik en nee! Vanaf dat moment kan ik mij iets herinneren en begint de fantasie in mijn spel te komen. Met vierenhalf jaar is er weer een verdieping klaar en met zes of zeven jaar weer. Dan pas kan ik gaan leren leren in de eerste klas.'

Met dit beeldverhaaltje wil ik beschrijven dat de vrijkleuterschoolpedagogiek de kleuters deze ruimte voor bouwen en verbouwen wil schenken zodat kleuters eerst in hun eigen lichaam gaan en dat kunnen gebruiken van hun teenpunten tot hun vingertoppen. Daarna kunnen zij de wereld ingaan waarin het abstractere leren aangesproken wordt.

Kinderen die in de fase van nul tot zeven jaar de gelegenheid krijgen om ziek te worden, koorts te krijgen, koppig te zijn, hun spel te spelen en zich in een tempo mogen ontwikkelen dat past en aansluit bij de eigen unieke ontwikkeling, bouwen een lichaam, een huis op waarin zij zich vrij bewegend verder kunnen ontwikkelen.

Voor het kind van nul tot zeven jaar is binnen de vrijeschoolpedagogiek het motto ‘de wereld is goed’ de sleutel.

De wereld is goed

In de vrijeschoolpedagogiek is voor iedere leeftijdsfase een leidmotief beschreven dat de grondhouding van de pedagoog richting geeft. Voor het kind van nul tot zeven jaar is dit: ‘de wereld is goed’. Voor het kind van zeven tot veertien jaar: ‘de wereld is mooi’. Voor het kind van veertien tot eenentwintig jaar: ‘de wereld is waar’.

Wat wij onze kinderen kunnen meegeven aan warmte en zekerheid kan hen, wat er ook moge gebeuren, niet meer worden afgenomen. Naast het dag- en werkritme is het vieren van feesten van groot belang, vooral wanneer de kinderen daarin zelf mee gaan doen. Ook het vinden van een verhouding tot de natuur speelt een rol; het op wandelingen verzamelen van stenen, schelpen en planten, het kennen van de vogel- en plantenwereld is voedsel voor de ziel en even belangrijk als lichamelijke voeding. Het gezamenlijk ontdekken van de wereld in muziek, tekenen, schilderen en verhalen, kan tevens als eigen ontdooiing en correctie op de jeugdervaring beleefd worden. [...] Ik waag het uit te spreken dat de vooruitgang van de westerse cultuur er voor een groot deel van afhangt of er op grotere schaal een nieuwe gezinscultuur geboren zal worden.

Professor Bernard Lievegoed (2014)

Wij weten allemaal dat de wereld niet altijd goed, mooi en waar is. Wat hiermee wordt bedoeld, is dat in de wereld van het kind van nul tot zeven jaar het goede iedere keer weer gezocht en voorgeleefd wordt. Ieder kind dat geboren wordt, is een belofte voor de toekomst. Ieder kind dat geboren wordt, komt op de aarde met een intentie. Vanuit de antroposofie is de gedachte uitgewerkt dat een ongebooren kind uit een andere wereld komt. Deze andere wereld kan bijvoorbeeld de geestelijke wereld, de hemel, de kosmos of de wereld van het Licht worden genoemd. Het is de wereld waarin wij voor onze geboorte, na onze dood en iedere nacht als wij slapen weer zijn, om ons eraan

te herinneren wat wij als mens op deze aarde wilden gaan doen. Voor jonge kinderen is deze wereld vaak een wereld waarover zij makkelijk spreken: het konijn dat dood is gegaan is nu in de hemelwei; de dromen komen van de sterretjes vandaan en 'vroeger toen ik groot was' woonde ik ergens anders. Voor het jonge kind van nul tot zeven jaar is het een gouden geschenk als zij mogen opgroeien in een wereld waarin dit Licht door hun opvoeders wordt vertegenwoordigd. Als we naar kinderen kijken, dan kunnen we zien dat kinderen dit aan hun opvoeders zelf voorleven in hun houding.

Ieder kind wil het goede doen; het kijkt vol verlangen naar de volwassenen om te zien hoe het een Mens kan worden. Een Mens met een hoofdletter M. Het kind geeft zich vol vertrouwen over aan de wereld en de volwassenen en bootst deze na. Geen kind leert lopen, spreken en denken zonder het voorbeeld van de volwassenen. Hoe wij als volwassenen lopen, spreken en denken bootst het kind van ons na. Niet alleen letterlijk, maar ook figuurlijk. Met figuurlijk bedoel ik: hoe wij over ons levenspad onze eigen biografie 'bewandelen', kan als een voorbeeld voor de kinderen zijn. Dit betekent dat kinderen ons nabootsen in hoe wij omgaan met vreugde en verdriet; hoe onze gebaren zijn, hoe onze handen bewegen, onze mond, voeten, armen. Het kind kijkt ook met grote belangstelling naar de volwassene hoe ons 'gebaar' naar de wereld is: is de aarde er om van te nemen of willen wij aan de aarde ook iets terugschenken: dankbaarheid, duurzaamheid, zuinig omgaan met de schatten (grondstoffen) van Moeder Aarde? Geven wij de aarde de tijd om zich te herstellen en vitaal te worden nadat wij onze oogst hebben binnengehaald?

Kleuters worden op een vrijeschool niet geconfronteerd met vraagstukken over milieu, verdraagzaamheid, vluchtelingen die op ons antwoord wachten of duurzaamheid. De vrijeschoolpedagogiek wil kleuters eerst een stevig fundament geven opdat het kind kan vertrouwen op de goedheid die het met zich heeft meegenomen uit de wereld van het Licht. Als het kind ouder wordt, is het vol vertrouwen en heeft het een fundament dat staat als een krachtig huis. Vanuit dit krachtige

huis kan het kind zelf besluiten welk antwoord het gaat geven op de vragen van het leven.

Wat wordt er nog meer bedoeld met 'de wereld is goed'? Ieder kind laat weleens een kopje stuk vallen. Wat is het fijn als er dan gezegd wordt 'scherven brengen geluk', jammer dat wij niet meer uit dit kopje kunnen drinken, dankjewel kopje, dat wij uit jou mochten drinken. Als met dit gebaar de scherven in de prullenbak worden gegooid, is de wereld voor het kind weer rond en goed gemaakt.

2 Uitgangspunten van het vrijeschoolkleuteronderwijs

Nu er een inleiding is geschreven over de achtergrond van de vrijeschoolpedagogiek, het mensbeeld en het woord ‘vrij’ is toegelicht, wordt ingegaan op de uitgangspunten van het vrijeschoolkleuteronderwijs zoals deze beschreven zijn door de IASWECE, de internationale vereniging voor pedagogen voor het jonge kind van nul tot zeven jaar die werken vanuit de vrijeschoolpedagogiek. Deze vereniging is te herkennen aan het teken in het logo hieronder.

Toen ik in 1985 als twintigjarige op een vrijeschool ging werken, bezocht ik met Pinksteren de wereldconferentie voor kleuterleerkrachten in Hannover, Duitsland. Ik sliep in een klaslokaal van een school en mijn kamergenoten waren kleuterleidsters uit de sloppenwijken van Buenos Aires, een kleuterleidster uit Japan, uit Zuid-Afrika, Canada, België en een collega uit Nederland. Daar realiseerde ik me voor het eerst dat over de hele wereld kleuterleerkrachten allemaal met hetzelfde ideaal aan het werken zijn met kleuters. Daar in Hannover hoorde ik voor het eerst het verhaal over het vignet dat het vrijeschoolkleuteronderwijs wereldwijd verbindt. Toen de eerste vrijeschool, de Waldorfschule, in Stuttgart begon, begeleidde Rudolf Steiner de leraren intensief. Zo kwam hij op een dag op bezoek in een tiende klas waar de leraar de opdracht had gegeven een beeld te tekenen over ‘de liefde’. Een meisje zat te tekenen en Steiner en zij raakten met elkaar in gesprek. Aan het eind van de les hadden ze samen dit

beeld geschetst. In 1969, bij de oprichting van de internationale kleuterleidsters-vereniging, is dit beeld van de liefde gekozen als symbool voor het internationale vrijeschool-kleuterwerk. Voor mij persoonlijk is het een dierbaar beeld geworden. Ik ervaar de lemniscaat als een beeld waarin hoofd-hart-handen/ledematen in een harmonische beweging samenwerken. De twee rondingen beleef ik als beeld voor de aardewereld en de lichtwereld, de geestelijke wereld, die samenkomen. De bovenkant van de lemniscaat is naar boven toe geopend. Voor mij persoonlijk een beeld dat de inspiratie uit de wereld van het Licht naar mij toe kan komen als ik mij daarvoor wil openen.

De IASWECE heeft een aantal pedagogische principes beschreven waaraan een vrijkleuterschool of -klas te herkennen is. Deze uitgangspunten zullen in de verschillende hoofdstukken van dit boek worden uitgewerkt en naar de Nederlands situatie vertaald:

- Liefdevolle interesse hebben voor ieder kind (hoofdstuk 3).
- De focus in het kleuteronderwijs ligt op echte ervaringen in plaats van virtuele ervaringen. Dit om de gezonde relatie van het kind met de wereld te ondersteunen (hoofdstuk 4).
- Kleuters leren door nabootsing, door zintuiglijke ervaringen op te doen en door beweging. De natuurlijke neiging van de kleuter is om hun sociale wereld (fysiek) actief te willen verkennen. De omgeving biedt kleuters grenzen, structuur en bescherming maar ook de mogelijkheid om risico's te nemen en uitdagingen aan te gaan (hoofdstuk 5).
- Er worden ritmes voor de kleuters verzorgd in de dag, de week, de maand en het jaar, waardoor zij veiligheid ervaren en een gevoel van onderlinge relaties en de heelheid van het leven. Er worden jaarfeesten gevierd die aansluiten bij de cultuur en de streek of omgeving van het kind (hoofdstuk 6).
- De mogelijkheid om het zelf geïnitieerde spel te spelen met materiaal en speelgoed dat het eigen scheppingsvermogen van de kleuters aanspreekt en stimuleert. Dit spel is voor de kleuter wat voor de

volwassene werken is. Spelen is voor een kleuter net zo'n serieuze bezigheid als voor de volwassene werken. Spelen scheidt de mogelijkheid voor kleuters om opgedane ervaringen te verteren en zo tot het begrijpen van hun ervaringen te komen (hoofdstuk 7).

- Betekenisvol praktisch werken zoals koken, bakken, tuinieren, handwerken en huishoudelijk werk wordt aangeboden om de mogelijkheden van het menselijke werken te ontwikkelen. De nadruk ligt op het ervaren van de processen in plaats van op leer- of productresultaten (hoofdstuk 8).
- Kunstzinnige activiteiten als verhalen vertellen, muziek, tekenen, schilderen, ritmische spelletjes, boetseren, worden aangeboden om de gezonde ontwikkeling van de verbeelding en de creativiteit te bevorderen (hoofdstuk 9).

De IASWECE heeft voor alle vrijkleuterklassen wereldwijd verwoord dat zij erkennen dat de gezonde kindontwikkeling mogelijk is in een gemeenschap waarin de relaties tussen de ouders, de school, leerkrachten en kinderen verzorgd worden.

Van de kleuterpedagogen wordt verwacht dat zij streven naar het verzorgen van deze gezamenlijke gemeenschap rondom de kleuters als een wereldwijde culturele impuls (hoofdstuk 11).*

Vrijescholen in andere landen zien er (soms) anders uit dan in Nederland. Deze verschillen komen door de geografische ligging, de cultuur, de grootte van de groep, de leeftijdscategorie, de eisen van de overheid van een land en de persoonlijke invulling van de kleuterpedagoog in de eigen klas.

* *Essential Characteristics of Waldorf/Steiner Early Childhood Education*, 2014. Vertaald door Jocelyn Roy, afgevaardigde Nederland in de IASWECE, kleuterleerkracht in Delft, en Lois Eijgenraam.